

BĒL MADGALTI: **HİTİT İDARİ YAPISINDA BİR ASKERİ VALİ**

Esmā REYHAN*

Öz

Anadolu'da ilk merkezi devlet kuran "Hitit Devleti"nde kral, idari mekanizmanın en üstünde yer alır. Aynı zamanda, devletin başkomutanı, başyargıcı ve başrahibi olan Hitit kralı, sahip olduğu bu yetkileri kullanma hakkını taşra bürokratlarına verir. Fakat kral, son kararı verme yetkisini kendinde saklı tutar. Merkezden taşraya gönderilen "Kral Direktif Metinleri", Hitit Devleti'nin merkezi bürokratik araçlarının kurucu unsurlarındandır. İncelememizde, bu metinlerden, örnek olarak seçtiğimiz, merkezden/kraldan taşradaki bir "Askeri Vali"ye gönderilen direktif metnini analiz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hitit Devleti, Askeri Vali/*bēl madgalti*, Kral Direktif Metinleri, Hititlerde Merkez-Taşra, Hattuša.

BĒL MADGALTI:

A MILITARY GOVERNOR IN HITTITE ADMINISTRATION

Abstract

The king of "Hittite State", which established the first central state in Anatolia, is at the top of the administrative mechanism. At the same time, the king of Hittite, who is the chief commander of the state, the chief judge and the head priest, gives his local bureaucrats the right to use these authorities. But the king keeps his authority to make the final decision. The "Royal Instructions Texts" sent from the center to the countryside are the founding elements of the central bureaucratic means of the Hittite State. In our review, we will analyze the instructions texts, which we have chosen as an example, from the center/king to military governor.

Keywords: Hittite State, The Military Governor/*bēl madgalti*, Royal Instructions Texts, Center-Countryside in the Hittites, Hattuša.

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. esmareyhan@gazi.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 20.06.2016
Makale kabul tarihi : 23.11.2016

Giriş

M.Ö. II. bin yılda, Hint-Avrupalı boylar halinde Anadolu'ya gelen Hititler, siyasi ve idari yapının başı olarak Saray'da (=ēkallum) oturan bir kral ve kraliçe tarafından yönetilen şehir devletleri ile karşılaştılar. Bu dönemde, Anadolu genelinde henüz bir merkezi otorite kurulamamıştı. Kuşşara kralı Anitta'ya ait bir belgeden; Anitta'nın, Anadolu'daki şehir devletlerine karşı yaptığı askeri seferlerini ve Kuşşara'nın yerine artık başkent olarak kabul ettiği Neša'da yaptığı imar faaliyetlerini öğrenmek mümkündür.¹ Metinde, “Hangi ülke başkaldırdı ise onların hepsini yendim” ifadesi Kuşşara sülalesinin Orta Anadolu'daki krallıkları tek bir güç altında toplama, merkezileşme çabasını göstermektedir.

Kültepe'de bulunan bir tablet üzerinde “Kral Pithana ve Merdiven Büyüğü/*rabi simmiltim* (=yüksek bir görevli)² Anitta”; Alişar'da bulunan bir tablette ise “Büyük Kral Anitta” ifadeleri bulunmaktadır.

Bu ifadelerde görüldüğü üzere, Anitta'nın, babası Pithana zamanında yüksek düzeyde bir görevli olması ve daha sonra yerel krallıkları tek tek ele geçirerek “Büyük Kral (*rubāum rābum*)” unvanını alması, Anadolu'da yeni bir birliğin kurulmakta olduğunun göstergesidir. Bu birlik, Anadolu'da uzun ömürlü bir merkezi devlet olarak varlığını sürdüren “Hitit Devleti” olacaktı ve bu devlet Eski Yakın Doğu devletlerinin çoğunda olduğu gibi hükümdarın idari mekanizmanın en üst düzeyinde bulunduğu bir merkezi otorite ile yönetilecekti.

Hitit Devleti'nde, sınırların genişlemesi ile içkin olarak, Eski Krallık döneminde aile üyeleri ile yönetilen taşra, İmparatorluğa geçişle beraber merkeze bağlı taşra bürokrasisi ile yönetilmeye başlanmıştır. Başrahip, başyargıç, başkomutan vasıflarına da sahip olan Hitit kralının bu yetkilerine, merkezi kontrolün sağlanması için, taşradaki görevlilerin de sahip olması gerekliydi. Ama bu durumun kral adına bazı sakıncaları vardı. Örneğin, bu görevliler keyfi gelir elde edebilir, arazi bağışlayabilir, tapınaklara tahsis edilen malları kendileri için alabilir, Hitit Devleti'nin düşmanı pozisyonundaki devletlerle işbirliği yapabilirlerdi. Buna göre, taşrayı merkezi idarenin kontrolünde tutabilecek bir idari yapı kurmak ve geliştirmek krallığın başlıca soruydu.

Merkezden taşraya gönderilen “Direktif Metinleri (=Enstrüksiyon)”, Hitit Devleti'nin merkezi bürokratik araçlarının kurucu unsurlarındandır. Bu metinlerde, taşra görevlilerinin yetkileri ve görev sınırları en ince ayrıntılarına kadar belirtilmiştir. İncelememizde, bu metinlerden örnek olarak seçilen, merkezden/kraldan taşradaki bir askeri vali/*bēl madgalti*'ye gönderilen bir direktif metnini analiz edeceğiz.

¹Neu, *Der Anitta-Text*, Studien zu den Boğazköy-Texten 18, Wiesbaden, 1974, s. 5-26.

²*simmiltu(m)* “merdiven”; *rabi simmiltu(m)* “Anadolu'da yüksek dereceli bir görevli.” Bkz. Black-George-Postgate, *A concise Dictionary of Akkadian*, Harrassowitz Verlag - Wiesbaden, 1999, s. 323.

Hitit Kral Direktifleri

Hitit direktif metinleri, idari yapı içerisinde bir görevli ya da görevli grubuna hitaben yazılmış yükümlülükleri içeren belge grubudur. Bu türdeki belgeler Hititçe işliul “bağ, yükümlülük, emir, talimat”³ kelimesi ile ifade edilmektedir.

Direktif metinleri içerdikleri konulara göre şöyle sınıflandırılırlar;

- Askeri Direktifler; (*bēl madgalti* (=askeri vali) direktifleri, DUGUD (=rütbe sahibi) direktifleri, askeri direktifler);
- İdari Direktifler (*bēl madgalti* (=askeri vali) direktifleri, HAZANNU (=şehir sorumlusu) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler);
- Hukuki Direktifler (*bēl madgalti* (=askeri vali) direktifleri, askeri direktifler);
- Dini Direktifler (saray görevlilerine direktifler, tapınak görevlilerine direktifler).

Ayrıca;

- Seremoniyle (*MEŞEDI* (=saray muhafızları) direktifleri, saray görevlilerine direktifler);
- Kültle (*bēl madgalti* (=askeri vali) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler)
- Belli bir meslek grubuyla (SAG (=yüksek dereceli görevliler) direktifleri, *MEŞEDI* (=saray muhafızları) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler)

İlgili direktifleri de bu sınıflandırmaya dahil etmek mümkündür.⁴ Görüldüğü gibi bir direktif metni sadece bir gruba dahil değildir. Birkaç kategoride değerlendirmek mümkündür.

Bu direktifleri alan görevlilerin krala bağlılıkları tanrı yemini altındadır. Yemin, kralın yaptırımlarının garantisini temin için bir kuraldır. Yemini bozmaları halinde tanrıların gazabına uğrayacaklarını bildikleri için direktif alan görevliler, kralın, uymaları ve uygulamaları için kendilerine emrettiği kuralları içeren bu “Direktifler”i harfiyen uygulayacaklardır. Kral, bu direktiflerle birlikte aslında yetkisini de görevlilere vermiş olmaktadır. Bu durum aynı zamanda merkezden ve kendisinden uzak olan ve yetkiyle donatılan bu kişilerin kralın merkezi otoritesine karşı muhtemel bir tehdit oluşturması anlamı da taşımaktadır. Direktif verilen görevliye, “*halledemediğiniz bir mesele olursa kralı bekleyin o halleder*” şeklinde yapılan uyarı, kralın merkezi otoriteyi kendi elinde tutma çabasıdır.

³ Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1952, s. 86.

⁴ Schuler, *Hethitische Dienstabweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte*, Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasien, Archiv für Orientforschung 10, Graz, 1957, s. 1-7; Süel, “Hitit Kaynaklarında Direktif (=Enst-rüksiyon) Metinleri”, *Erdem Cilt:6/1 Sayı:6*, Ankara, 1992, s. 265-271.

***Bēl Madgaltu* “Sınır Bölgeleri Muhafızı”⁵**

Goetze, *madgaltu* “gözetleme kulesi, sınır karakolu” kelimesinin Akatça *dagālu(m)* "bakmak" fiilinden oluştuğunu ve bu sebeple *bēl madgalti* kelimesinin “sınır koruma komutanı” olarak ifade edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁶ Alp, Goetze'nin *bēl madgalti* için verdiği anlamı eksik bulmakta, onun sadece askeri tarafını yansıttığını, oysa onun sivil vazifelerinin bulunduğunu ekledikten sonra *bēl madgalti*'yi “askeri vali” olarak yorumlamakta ve onun tehlike mıntıkasında bulunan bir vilayetin askeri ve sivil idaresinin başı ve orada kralın doğrudan mümessili olduğunu da belirtmektedir.⁷ Forrer⁸, *bēl madgalti*'yi "gözetleme yeri beyi”, Daddi⁹, “sınır bölgesinin beyleri” şeklinde ifade etmekte; Schuler, “sınır muhafız beyi, sınır koruma komutanı” olarak kabul etmektedir.¹⁰ İmparati, *bēl madgalti*'nin hiyerarşi içinde EN KUR^{TI} (=ülkenin beyi)'den daha aşağı bir görevde bulunduğunu savunur. Yönetim içerikli bir grup metinde *bēl madgalti*'den önce daima EN KUR^{TI}'nin bulunduğunu, bu iki görevliyi MAŠKIM.URU^{KI} (=şehir müfettişi)'nin takip ettiğini ve onların hiyerarşik sırasının da aynı şekilde olduğunu belirtir.¹¹

⁵ Friedrich, a.g.e., s.271; Neu- Ruster, *Hethitischen Zeichenlexion*, Wiesbaden, 1982, s. 111.

⁶ Goetze, *Madduwattas*, Mitteilungen der vorderasiatisch - aegyptischen Gesellschaft., 32/1, Leipzig, 1928, s. 109.

⁷ Alp, “Hitit Devletinin İç Bünyesi”, *IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1952, s.42-43; Alp, “Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Ferman”, *Bulleten* XI/43, Ankara, 1947, s. 399.

⁸ Forrer, “Apollon Vulconus und die Kyklopen in den Boghazköi-Texten”, *Revue Hittite et Asienne* I, Paris, 1930, s.153 n.32.

⁹ Daddi, *Mestieri, Professioni e Dignita Ittita*, Roma, 1982, s. 455-457.

¹⁰ Schuler, *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte*, Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasiens, Archiv für Orientforschung 10, Graz, 1957, s. 36 vd.

¹¹ İmparati, “Una concessione di terre da parte di Tuthaliia IV”, *Revue Hittite et Asienne* 32, Paris, 1974, s. 57.

Bēl Madgalıtı Direktifleri¹²

§ 1 satırlar okunmuyor.

§ 2 Yolların güvenliği için yollar açık tutulsun, gözcüler yollarda düşmanın izini takip etsin.

“Sonra gözcüler (LÚ.MEŠNÍ.ZU) yolları açık tutsunlar ve düşmanın izini gözetlesinler, sonra “askeri vali”, nöbetçi birlikler ve gözcüler (LÚ.MEŠNÍ.ZU) her iki günde bir ... yollar temiz tutulmuş olduğundan gözcüler, düşmanın izini görür görmez, derhal haber getirsinler.”

§ 3 Şehirlerin güvenliği için, gözcüler yolları tutsun.

“Şehirleri içerden kilitlesinler ve hasat işçileri, sığıır(lar), koyun(lar), at(lar) (ve) eşek(ler) aşağı bırakılmasınlar ve korunsunlar. İlk sıradaki nöbetçiler ve düşmanın yolları askeri vali (tarafından?) sayılsın ve kaydedilsin sonra her üç gözcü bir yolu tutsunlar, bu sırada üç rütbe sahibi (LÚDUGUD) yola koysunlar.”

§ 4 Askeri vali, rütbe sahipleri konusunda majesteye sorumluluklarını yerine getirsin.

“Nöbetçi birlikler onları sayсын ve kaydedilmiş olsun ve iki bölgenin, üç bölgenin ve dört bölgenin rütbe sahiplerini (LÚDUGUD), o yerinde tanıсын. Eğer düşman herhangi bir yeri (şiddetle) vurursa, yaya birlikler üç gün boyunca düşmanın izini sürsünler (takip etsin). Onlar yolları iki gün tutsunlar, ama düşmanı öldürmesinler. Askeri vali, iki bölgenin, üç bölgenin ya da dört bölgenin rütbe sahibini (LÚDUGUD) tutsun ve majestenin huzuruna göndersin.”

§ 5 Askeri vali, suçlu beyleri majestenin huzuruna çıkarsın.

“Eğer majeste yakında ise askeri vali majestenin huzuruna çıksın ve suçlu beyleri getirsin.”

§ 6 Askeri valinin yönetim bölgesindeki şehirlerin korunması konusunda nöbetçiler dikkatli olsun.

“Yönetim bölgesinde bulunan tahkimli şehirler ve ... onlar tekrar kontrol edilsinler, ilk sıradaki nöbetçiler ise düşmanın çabucak ulaştığı şehirlerine askeri vali ...-dığı zaman ve ... o korusun ve o içerde.”

---

¹² Metnin tercümesi için bakınız, Schuler, a.g.e., s. 41-65.

§ 7-8-9 Şehirdeki mimari unsurların ölçüleri tespit edilmiş olsun.

“Genişlik onun için 6 arşın (gipeššar)¹³ olsun, sonra o bir yağmur oluşu (URUDU¹⁴heyawallit)¹⁴ ve evin bir parçası (GIŠ¹⁵mariyawanna)¹⁵ ile çevrilmiş olsun. Evin bir parçasının önünde (GIŠ¹⁵mariyawanna) ise 6 arşın (gipeššar) olsun, ama o dışarıya doğru 5 kariş (šekan)¹⁶ çıkıntısı olsun.”

§ 8

“... sen inşa et ve ...almış olsunlar, bundan başka, yukarıda ... arşın/gipeššar olsunlar, o şehrin inşası bitinceye kadar, kanal altta 6 arşın (gipeššar) olsun bundan başka o 4 arşın (gipeššar) olsun ... ama sudan yukarı getirtmesin ...yukarısı taş ile ...-sınlar.”

§ 9

“Sonra kapılar, nöbet mahalleri (?), merdiven başları (?), ... şehirler, kapılar (ve) sürgüler [ol]sun ve hiçbir şey mahvolma(sın bir duvar) (?) inşa etmek için ... sonra o düzeltilmiş olsun ve çatı su geçirir olmasın.”

§ 10 Şehrin içinin ve dışının güvenliği konusunda dikkat edilsin.

“Senin inşa ettiğin şehir(ler) ... Madenci ... bir ... inşa etsin. Müstahkem mevkide, içeride ve dışarıdaki kapı ve dışarıda aynı şekilde taştan ... Sonra hiç kimse müstahkem mevkide ... ve içeride ateş yakmasın. Surlardan içeri bir at, katır ve eşek (sürülerinin) sahiplerinin harabelere ... (yerleşmesine/girmesine) izin vermesinler.”

§ 11 Müstahkem mevkiler dikkatle korunsun, şehirdeki su kanallarının temizliğine itina gösterilsin.

“Bir yabancı ve bir yerli ... hiç kimse içeriye odun? ve bir meşale almasın, müstahkem mevkiiyi hiç kimse ev olarak tutmasın, müstahkem mevkide hiç kimse ateş yakmasın, at ve eşek hiç kimsenin emrine verilmesin, daha sonra şehirde su kanalları kirletilmesin, her yıl onları temizlesinler.”

§ 12 Müstahkem mevkide yakılacak odunlar için belirlenmiş ölçülere uyulsun, ahşaptan bolca malzeme yapılsın.

Askeri vali, müstahkem mevkide ateş yakmada odunları şöyle hazırlasın: bir odun destesi 12 parmak (kalulupa)¹⁷ olsun, uzunluk 1 arşın (gipeššar) ve 4 kariş (šekan) olsun ... odun destesi 3 parmak (kalulupa) olsun, ama

¹³ gipeššar/kipeššar = KÜŠ “arşın”, Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* (Vol. I A-M, Vol. II N-Z), Hamburg, 2007, s. 345-346.

¹⁴ (URUDU/GIŠ) heyawalla-/heyawala-/heyawalli- =ŞEN, PIŠÂN “yağmur oluşu, su yolu”, Ünal, a.g.e., s. 210.

¹⁵ (GIŠ) mariyawanna- “evin bir parçası”, Ünal, a.g.e., s. 430.

¹⁶ šekan- = SIG.Ü “arşın, kariş”, Ünal, a.g.e., s. 627.

¹⁷ (UZU) kalulupa- = SU.SI “parmak, parmak genişliğinde veya uzunluğunda bir ölçü birimi”, Ünal, a.g.e., s. 303.

uzunluk (bir arşın) olsun ve taht ağacı çok olsun ... mobilyalar ve her şey çok olsun.

§ 13 Krallığa ait eskimiş her türlü mekanın bakımı yapılsın, eskimiş sıvalar kazınsın ve tekrar sıvansın.

“O mühürlenmiş olsun. Onu her yıl tekrar gözden geçirsın ve tekrar muhafazası (?) ile birlikte koysın. Kral evleri, sığır ahırları, depo evleri, yıkanma evleri: her ne eski ise ve onları kazıyıp çıkarsınlar ve onlar ikinci kez taze kil ile tekrar sıvansın ve ikinci kez tekrar onarılsın.”

§ 14 Şehirdeki diğer yapılara ve bağ-bahçeye iyi bakılsın.

“Ufalanmış, parçalanmış sıva duvardan aşağı indirilsin (uzaklaştırılsın), temel taşları gözüksün ve sonra harman yeri, samanlık, tapınakta bir bölüm (ve) ormanın yıkanma evi, sebze bahçeleri ve üzüm bağları iyi inşa edilmiş olsunlar.”

§ 15 Su kanalları işlek olsun, küçük göl kuşlarının durumları ile ilgilenilsin.

“Yıkanma evinin, saki evinin, kapı yapısının su kanalları dönsün (işlek kalsın) ve onları kontrol etsinler (gözetlesinler), her ne lağım suyuyla kirlenmiş ise onları süpürsünler (temizlesinler). Senin yönetim bölgedeki küçük göl kuşları iyi durumda olsunlar.”

§ 16-17 Askeri vali, tapınaklardaki rahip ve rahibelerin sayısına, tapınakların bakımına dikkat etsin.

“Askeri valinin tekrar gittiği şehirde o yaşlıları, rahipleri, merhemli rahipleri, rahibeleri saysın ve o, onlara şöyle söylesin: Bu şehirde bulunan tapınak fırtına tanrısının ya da diğer tanrıların her hangi bir tapınağı şimdi ihmal edilmiştir ve o bakımsız kalmıştır (mahvolmuştur).”

§ 17

“O tekrar saymadığı rahipleri, rahibeleri ve merhemli rahipleri şimdi tekrar sayılsın ve onu tekrar eski haline getirsin. Eskiden nasıl inşa edilmişse, onlar tekrar aynı şekilde inşa edilsinler.”

§18 Tanrılara, özellikle de fırtına tanrısına çok hürmet edilsin, tanrıların evi olan tapınaklara ve tanrılara ait kült malzemelerine özen gösterilsin. Askeri valiye şehir müfettişi de yardım etsin.

“Sonra tanrılara hürmet gösterilsin. Fırtına tanrısına (özellikle) çok hürmet gösterilsin. Eğer herhangi bir tapınak su geçirebilirse (sızıntı varsa) onu, askeri vali ve şehir müfettişi (LÜMAŞKIM.URU) tekrar iyi bir hale getirsinler. Ya da (eğer) fırtına tanrısına herhangi bir riton ya da diğer bir tanrıya (ait) bir kült aleti mahvolduysa onu rahip, merhemli rahip ve rahibe tekrar yapsınlar.”

§ 19 Askeri vali, tanrılara ait malzemelerin listesini yapsın ve listeyi majesteye göndersin. Tanrıların bayramının kutlanması konusunda ihmal olmasın, rahip ya da rahibe eksikse merkezden derhal tedarik edilsin.

“Sonra askeri vali tanrının kült aletini kaydetsin ve onu (listeyi) majestenin huzuruna göndersin. Ayrıca tanrılar (doğru) zamanda kutlansınlar. Bir tanrı için hangi zaman (belirlenmişse) o zamanda onu kutlasınlar. Ama bir tanrının rahibi, rahibesi (veya) merhemli rahibi yoksa acele birisi tayin edilsin.”

§ 20 Taş stele (huwaşi taşı)¹⁸ sunulacak kurbanlar ihmal edilmesin.

“Veya eski bir huwaşi taşı (taş stel) ... ama o kontrol edilmemiştir, şimdi onu kontrol edin ve onu ayağa kaldırsınlar, sonra ona eskiden (yapıldığı) gibi kurban versinler (sunsunlar).”

§ 21 Şehirdeki kaynaklar, nehirler, dağlar için düzenli olarak kurban sunulsun.

“Tekrar şehirdeki kaynaklar (konusuna gelince): bir kaynak için bir kurban tayin edilmiş, ona sunsunlar ve düzenli olarak ziyaret etsinler. Kurbanı olmayan kaynağı ziyaret etsinler, onlar içeride kutlanmamış olmasınlar. Dağlara, nehirlere herhangi bir kurban olmuş (yapılmış, tahsis edilmiş) ise ve ona düzenli olarak kurban sunsunlar.”

§ 22 Görev yaptıkları bölgede eskiden beri hangi hukuk kuralları uygulanıyorsa yine uygulansın (yani eskiden herhangi bir suçla karşı ölüm cezası veriliyorsa yine verilsin, sürgüne gönderiliyorsa yine gönderilsin).¹⁹ Askeri vali, davaları, şehir müfettişi ve yaşlılar mahkemesi birlikte sonuçlandırın.

“Sonra, askeri vali, şehir komiseri (LÚMAŞKIM.URU) ve yaşlılar mahkemesi iyi bir şekilde (itinalı) karar versinler ve sonuçlandırsınlar. Eskiden beri ülke içinde çirkin/yanlış (davranışlara karşı nasıl) belge düzenlenmişse: Bir şehirde öldürülüyorlarsa, onlar (aynı şekilde) öldürülsünler. Bir şehirde sürgün (cezası) veriliyorsa onlar (aynı şekilde) sürülsünler. Sonra şehir arkasından temizlensin (arındırılsın). Sonra (biri) görevlendirilsin ve hiç kimse (sürülen kişiyi) geri bırakmasın. Her kim onu geri bırakırsa cezalandırılsın.”

¹⁸ Darga, *Hitit Mimarlığı/I Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3221, İstanbul, 1985, s. 71’de Huwaşi- taşı (Sumerce N^{AA}ZI.KIN) “Tanrıların açık havada, yüksek yerlerdeki dikilitaş şeklindeki mekanları” olarak açıklamakta ve bunların kült işlevlerinde büyük bir yer tuttuğunu belirtmektedir.

¹⁹ Bu maddeden, ülkede uygulanan hukuk kurallarının yerine, bazı bölgelerde eskiden beri uygulanan yerel kuralların geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum muhtemelen, o şehrin halkının Hititlerden farklı bir sosyal ve kültürel yapıya sahip olmasıyla ilgilidir.

§ 23 Tanrılara, rahiplere, rahibelere, sanatkarlara saygı gösterilsin. Askeri vali, *“halledemediği bir dava olduğunda, karar vermek için acele etmesin”*, davanın çözümünü majesteye bıraksın.

“Tanrılara kutlama yapıldığı zaman, hiç kimse tanrının huzurunda sarhoş olmasın. Bayram evinde bile hiç kimse sarhoş olmasın. Daha sonra, rahiplere, sanatkarlara, merhemli rahiplere (ve) rahibelere saygı (hürmet) gösterinsinler. Rahipler, merhemli rahipler, rahibelere de tanrılara saygılı olsunlar. Eğer bir kimse bir tahta tablet veya kil tabletle mühürlenmiş bir dava getirirse, askeri vali, davayı iyi bir şekilde (itinalı) karara bağlasın ve onu düzene soksun. Ama eğer dava geniş kapsamlı ise (çözümü zor ise) onu majestenin huzuruna göndersin.”

§ 24 Askeri vali, haklı bir davayı haksız, haksız bir davayı da haklı yapmasın.

“(Askeri vali) onu (davayı) bir “Bey”in lehine yapmasın (çevirmesin), (onun) erkek kardeşinin, (onun) kız kardeşinin, ve (onun) arkadaşının (lehine) yapmasın (çevirmesin), hiç kimse rüşvet almasın. İyi bir davayı alçaltma (kötü sonuçlandırma), kötü (bir davayı da) yükseltme (iyi sonuçlandırma), ne haklı ise onu yap!”

§ 25 Kölelerin davasında adil olunsun, askeri birliklere dikkat edilsin.

“Fakat sen bir şehre tekrar geldiğinde, şehrin bütün halkını bu tarafa çağır ve kimin bir davası varsa onu karara bağla ve onu düzene sok. Eğer bir adamın erkek kölesi, bir adamın kadın kölesi (ya da) kimsesiz bir kadının bir davası olursa, onlar için karara bağla ve onları memnun et. Kaşşiya şehrinin birlikleri, Himmuwa şehrinin birlikleri, Tagarama şehrinin birlikleri ve İşuwa şehrinin birlikleri orada (ise), onların hepsine dikkat et.”

§ 26 Sürgünlerin haklarına da dikkat edilsin.

“Ülkede iskan eden bir sürgüne hububatıyla, tohumlarıyla, sığır ve koyunu ile dikkat et. Ayrıca ona, peynir, yoğurt mayası (ve) yün temin et. Ülkeden gitmiş bir sürgün: kim onun yerinde kalırsa, ona (da aynı şekilde) tohumlar temin et. Ayrıca onun tarlaları dolu olsun (geçimini sağlayabilsin) ve derhal sahip olduklarını versinler.”

§ 27 satırlar okunmuyor.

§ 28 satırlar okunmuyor.

§ 29 Şehrin imarı ve çimenlerin sulanması dikkat edilecek konulardandır.

“... duvarı iyi bir şekilde inşa etsin], ... sonra onları su ile devamlı sulasin çimenleri de su ile devamlı sulasin ve sonra çimenler otlatılmasın.”

§ 30 Üzüm bağlarına dikkat edilsin.

“Sonra üzüm bağlarını iyi bir şekilde işlemiş ve sürmüş olsunlar. Sonra halk? huppi aletini yukarı ... olsunlar. Ayrıca kişisel sözü güçlü (önemli) olsun.”

§ 31 Sürgünler, askeri valinin gözetiminde ekme işini icra etsinler.

“Sürgünler tohum ekme işini icra ettikleri zaman, askeri valinin gözleri hepsinin üzerinde olsun. Fakat herhangi bir kimse şöyle söylesen: “tohumu bana ver, ben onu kendi tarlama ekeceğim, sonra buğdayı serpeceğim.” Bunun üzerine askeri valinin gözleri üzerinde olsun. Hasat zamanı başladığı zaman, o tarlayı tamamen biçsin.”

§ 32 Toprağı olmayan köylülere toprak sağlansın ve ekimiyle meşgul olunsun.

“Bir çiftçinin mahvolmuş tarlaları kim topraksız ise, sana tümü tespit edilmiş (yazılmış) olsun. Nasıl ki sürgünlere veriyorlar ona da derhal bir bölge sunsunlar. Tarlaların ekimiyle meşgul olanlara inşa meselesinde dikkat et. O iyi bir şekilde inşa edilmiş olsun.”

§ 33-36 satırlar okunmuyor.

§ 37 Yönetim bölgesinde bulunan kraliyet saraylarına dikkat edilsin.

“... yönetim bölgesinde yer alan saraylar [tümü]ne dikkat et ... ve tohumlar, saraylar ... kadın kölelerine ve gıda maddelerine dikkat et.”

§ 38 Kraliyete ait mal-mülke dikkat edilsin, depolar kontrol edilsin.

“Senin yönetim bölgedeki sarayları ve beylik evlerinin denetimini tam olarak yap, birinin bir şeye zarar verip vermediğini veya birinin bir şeyi alıp almadığını veya birinin bir şeyi satıp satmadığını veya birinin bir depoyu kırıp açmadığını veya birinin krala ait sığırı kesip kesmediğini veya birinin depoyu tüketip tüketmediğini veya belgelerin uygun olmayan şekilde mahvedilip edilmediğini tekrar gözden geçir.”

§ 39 Kölelerin malı, kralın hayvanları ve deposundaki malzemeleri korunsun.

“Veya biri kadın kölelere ait herhangi bir şeyi aldığı anda onu askeri vali yakalasin ve majestenin huzuruna göndersin. Kışın kralın sığırlarına dikkat et, kış ürününü haksızca çiğneme. Depodaki yiyecekler düzene sokulmuş olsun ... evi inşa edilmiş olsun.”

§ 40 Ekili bağlar, bahçeler çitlerle çevrilsin.

“Sonra ekili bağ(lar) ve bahçe(ler) tekrar gözden geçirilsin, onların etrafları çitle çevrilsin.”

Askeri valiye hitaben hazırlanmış direktif metinlerinden bu görevlinin başlıca vazifesinin krallık sınırlarını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Bir yandan düşmanın

her hareketini kontrol ederek askeri görevleri yerine getirirken²⁰ yandan da yönettiği topraklarda kral adına yargıçlık ve rahiplik görevlerini yerine getirmekte ve kralın malını korumaktadır.²¹

Ayrıca, bu görevlinin diğer görevleri arasında, şehirlerin dışarıdan yapılacak hücumu mukavemet edebilecek şekilde ve etrafında bir kanalla çevrili olarak inşası, şehrin içinde ve dışında asayişin ve emniyetin temini, emrindeki memurlar vasıtasıyla vergi işlerinin tanzimi, krala ait malikânenin idaresinin kontrolü, halkın davalarının halledilmesi –onlara kralın kanunlarını uygulamaları hatırlatılırken ülkenin mahkemelerini hiçbir kişisel çıkar gözetmeden yönetmeleri istenmektedir –boş arazinin düşman memleketinden sevk edilmiş halkla (NAM.RA) iskânı vardır. Askeri vali'nin vazifeleri arasında şehrin yani şehir surlarının yılda bir defa boyanması, şehirlerin güvenliği için gece şehir kapılarının kapanması ve kapıların nöbetçilerle korunması da bulunmaktadır.

Askeri valinin görevlerini, “*bēl madgalıtı* Direktifleri”nden başka belgelerde de izlemek mümkündür. Özellikle askeri konulardaki sorumlulukları “IV. Tuthaliya'nın Askeri Fermanı”nda daha açık şekilde görülmektedir:²²

- Askeri valinin emrinde savaşa gitmemiş alt rütbeli bir subay bulunursa ve kaçak olduğu işitilirse askeri validen onu tutuklaması ve kralın sarayına göndermesi istenmektedir. Suçluyu kendine almaması ve serbest bırakmaması özellikle vurgulanmıştır.

“Hangi askeri valinin (emrinde) o, alt rütbeli bir subay ise ve harbe gitmemiş ise ve askeri vali onun [kaçak olduğunu] işitirse onu tutuklasın ve onu saraya göndersin (onu) kendine almasın [ve onu serbest] bırakmasın. Eğer alt rütbeli bir subay veya sonuncu er, seferden geri kaçarsa, yüzbaşısı ve binbaşısı onu saklamasınlar ve onu derhal saraya bildirsinsinler.”

Askeri fermanın *bēl madgalıtı*'nin emri altında bulunan bazı askeri görevlileri tespit etmek mümkündür. Bunlar sırasıyla;

UGULA^{LIM} “binbaşı”

LÚ DUGUD “yüzbaşı”

²⁰ Alp, “Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Ferman”, *Bulleten* XI/43, Ankara, 1947, s. 411; Schuler, *Hethitische Dienstweisungen für hohe Hof- und Staatsbeamte, Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasien*, Archiv für Orientforschung 10, Graz, 1957. s. 37 vd; Schuler, *Die Kaskäer*, Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien, Berlin, 1965, s. 119, 125.

²¹ Schuler, a.g.e., s.148; Goetze, *Madduwattas*, Mitteilungen der vorderasiatisch - ägyptischen Gesellschaft., 32/1, Leipzig, 1928, s.109; Goetze, *Kleinasien*, München, 1957, s.107, 126.

²² Bkz. Alp, “Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Ferman”, *Bulleten* XI/43, Ankara, 1947, s. 389 vd.

LÚ SIG₅ “subay(?) (alt rütbeli bir subay)”

appizziš antuhšaš “sonuncu er”

- Bu fermana göre, eğer düşman askerleri herhangi bir yerde saklanırsa ve kim düşmanı öldürmezse askeri vali onu tutuklayacak ve kralın huzuruna gönderecektir.

“Askeri vali, kaçak meselesini onların heps[ine sorsun (??). Bu onun için] bir talimat olsun ve ona emredilmiş o[lsun]. Ve kim bir kaçak [bulursa], onu yakalasin ve onu askeri valiye teslim etsin ve askeri vali (onu) majestemin huzuruna göndersin ve kaçığı [memleket (?) içine] bırakmasın.”

“[Ve kaçak olarak bi]linen bir insan memleket içinden [geçmesin ve kim kaçığı bulursa, onun sor[gusu] [yapılsın ve kaçığı] iyi şekilde sorguya çeksin. O ya bir kaçak[tır veya . . .] gider saraydan bir kimse(dir) ....”

- Askeri valinin kralın emirlerini dinlemesi hususu da yemin altına alınmaktadır. Eğer kralın istediği gibi hareket etmezlerse, yeminler onları mahvedecektir.

“[...ve kim] bu tabletin sözlerini k[orusun, yeminler onu korusunlar] ve kim bu tabletin sözlerini koruma[zsa], yeminler [onu] mahvetsinler.”

- *bēl madgaltı*'nin görevleri hakkında bilgi veren bir belge de “Maşat Mektupları”dır.²³ Maşat Mektupları'nda majestenin en çok mektup gönderdiği görevlilerden biri olan Himuili, *bēl madgaltı* unvanına sahiptir. Bu görevlinin Maşat mektuplarında tespit edilen görevleri ile Boğazköy'de bulunan belgelerde ortaya çıkan görevleri uymakta ve birbirini tamamlamaktadır. Maşat mektuplarında Himuili'nin askeri görevleri arasında sınır güvenliğini sağlaması önemli yer tutmaktadır. Himuili'nin *bēl madgaltı* olarak sivil görevleri arasında şahhan ve luzzi²⁴ görevlerini yerine getirmek de bulunmaktadır.

²³ Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 317 vd.

²⁴ şahhan: Sahip olunan araziye karşılık devlete sunulan bir çeşit vergi (hizmet yerine alınan vergi); luzzi: "çalışma mükellefiyeti, angarya", Alp, "Die Verpflichtungen şahhan und luzzi in einem Maşat-Brief", *Orientalia* Vol.59 Nova Series Fasc.2, Firenze, 1990, s.112; Reyhan, "Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1998, s.207.

- Maşat Mektupları'na göre diğer görevleri arasında, devlete ait tarım ürünleri ve tarım alanlarının işlenmesinin denetlenmesi²⁵, devlete ait unun denetimi²⁶, üzüm bağlarının denetimi ve bağbozumuna yardım ve majestelerine ait sığırın denetimi majestenin evini (Ē^dUTU^{šf}) denetleme, bir kâhyanın (LÚmaniyahhaš EN-aš) görevlendirilmesi²⁷, çift sürme üzerindeki denetim²⁸ bulunmaktadır. Ayrıca hakimlik görevleri ile asayiş sağlama görevleri de bu mektuplarda belirtilen ve diğer belgelerdeki görevleriyle örtüşen sorumluluklarıdır.²⁹

Askeri vali, özellikle dikkat edilmesi veya korunması mühim yerlerde görevli idi. Korunması zayıf ve terkedilmesi mümkün yerlerde veya sınıra yakın yerlerde görev yaparlardı. Elbette ki bu memurun yetkileri çok geniş olmalıydı. Çünkü anı patlak veren olaylarda bulunduğu yer başkente uzak yerlerdi. Bu bakımdan kralın sahip olduğu üç olgu rahiplik, yargıçlık ve başkomutanlık yetkilerini üzerinde taşımaktadır. Ancak çözemediği konularda krala danışmak zorundadır.

Sonuç

Anadolu'da ilk merkezi devlet kuran “Hitit Devleti”nde hükümdar idari mekanizmanın en üstünde yer alır. Ülkenin mutlak hakimi olan kral, aynı zamanda, devletin başkomutanı, başyargıcı ve başrahibiydi de. Hitit kralı, son kararı verme yetkisini kendinde saklı tutmak kaydı ile, sahip olduğu bu yetkileri kullanma hakkını taşra bürokratlarına verirdi. Bu görevlilerden biri de *bēl madgalıtı*'dir.

Hititlerde “Direktif Metinleri”, merkezi bürokratik devlet yapısının kurucu unsurlarındandır. İncelememizde, bu metinlerden, örnek olarak seçtiğimiz, merkezden/kraldan taşradaki bir askeri vali/ *bēl madgalıtı*'ye gönderilen direktif metnini analiz ettik. Kral tarafından yazdırılan bu direktif metinde Hitit taşra idari yapısında bir askeri vali/*bēl madgalıtı*'nin askeri, hukuki, idari ve kütle ilişkili olan yetkileri izlenebilmektedir.

²⁵ 54 (Mşt. 75/53), Alp, a.g.e., s. 220-221.

²⁶ 68 (Mşt. 75/46), Alp, a.g.e., s. 250-252.

²⁷ 31 (Mşt. 75/104), Alp, a.g.e., s. 174-176.

²⁸ 54 (Mşt.75/53), Alp, a.g.e., s. 220-221.

²⁹ 52 (Mşt. 75/57), Alp, a.g.e., s. 214-217.

Kaynakça

- Alp, Sedat, “Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı”, *Belleten* XI/43, Ankara, 1947.
- Alp, Sedat, “Hitit Devletinin İç Bünyesi”, *IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1952.
- Alp, Sedat, “Die Verpflichtungen šahhan und luzzi in einem Maşat-Brief”, *Orientalia* Vol.59 Nova Series Fasc.2, Firenze, 1990.
- Alp, Sedat, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Black, Jeremy - George, Andrew - Postgate, Nicholas, *A concise Dictionary of Akkadian*, Harrassowitz Verlag - Wiesbaden, 1999.
- Daddi, Franca Pecchioli, *Mestieri, Professioni e Dignita Ittita*, Roma, 1982.
- Darga, Muhibbe, *Hitit Mimarlığı/I Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3221, İstanbul, 1985.
- Forrer, Emil, “Apollon Vulconus und die Kyklopen in den Boghazköi-Texten”, *Revue Hittite et Asianque* I, Paris, 1930.
- Friedrich, Johannes, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1952.
- Goetze, Albrecht, *Madduwattas*, Mitteilungen der vorderasiatisch - aegyptischen Gesellschaft., 32/1, Leipzig, 1928.
- Goetze, Albrecht, *Kleinasien*, München, 1957.
- Imparati., Fiorella, “Una concessione di terre da parte di Tuthaliia IV”, *Revue Hittite et Asianque* 32, Paris, 1974.
- Neu, Erich, *Der Anitta-Text*, Studien zu den Boğazköy-Texten 18, Wiesbaden, 1974.
- Neu, Erich- Ruster, Christel, *Hethitischen Zeichenlexion*, Wiesbaden, 1982.
- Reyhan, Esma, “Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi”, *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1998.
- Schuler, Einar von, *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte*, Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasiens, Archiv für Orientalforschung 10, Graz, 1957.
- Schuler, Einar von, *Die Kaskäer*, Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien, Berlin, 1965.
- Süel, Aygöl, “Hitit Kaynaklarında Direktif (=Enstrüksiyon) Metinleri”, *Erdem* Cilt:6/1 Sayı:6, Ankara, 1992.

Ünal, Ahmet, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* (Vol. I A-M, Vol. II N-Z), Hamburg, 2007.

Transkripsiyonda Kullanılan İşaretler

( ) : Tercümenin anlaşılması için yapılan ilaveyi gösterir.

(?) : Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.

. . . : Yan yana üç ya da üçten fazla nokta o kısmın sağlam olduğunu fakat gerek görülmediği için alınmadığını belirtir.

§ : Paragraf

[ ] : Tablet in o kısmının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.

